

De oude band van Kockengen en Spengen met kasteel De Haar

Arie A. Manten
Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

In een eerder artikel is stilgestaan bij de zeer oude relatie tussen een klein maar belangrijk stuk van de heerlijkheid Kockengen (met het land waarop de kerk was gebouwd en het patronaatsrecht van de kerk) en de hele gerechtsheerlijkheid Spengen enerzijds en de bewoners van het kasteel De Haar anderzijds.¹ Dat slot dankt zijn naam aan het oude toponiem "haar", waarmee een langgerekt, hoger gelegen stuk land werd aangeduid, gesitueerd tussen lager gelegen terreinen.²

Het grootste deel van de heerlijkheid Kockengen was in de Late Middeleeuwen en het begin van de 16de eeuw (tot aan het eind van 1537) in het bezit van de burggraven van Montfoort: het Kockengen-Montfoortsgerecht.³ Het was echter de gerechtsheer van Kockengen-De Haar die, vermoedelijk vanwege de maatschappelijke betekenis van het bezit van "die kirkehoeve van Kockenghen mitter giften van der kirken", veelal kortweg werd aangeduid als de heer van Kockengen. Op basis van het patronaatsrecht mocht hij de kandidaat voordragen als er een vacature was voor een pastoor, koster, schoolmeester, schout of secretaris van de gerechtsheerlijkheid.

De oudst bekende gerechtsheren van Spengen en van Kockengen-De Haar behoorden tot het oorspronkelijke geslacht Van de Haar: Werner van de Haar (omstreeks 1300), en meer dan driekwart eeuw later Boekel van de Haar (in een Stichts-Utrechtse bron genoemd in 1381).¹ Helaas zijn de archiefgegevens uit de 12de tot 14de eeuw erg schaars, zodat over die periode geen volledige lijst van gerechtsheren van Kockengen op te stellen valt.

Tijdens de jaren 1336 - 1368 werd opnieuw een Werner van de Haar genoemd, die waarschijnlijk een kleinzoon was van de Werner uit rond 1300. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Gijsbert.² Van beiden kan ook een relatie met Kockengen worden vermoed, maar documenten die dat aantonen ontbreken. Boekel van de Haar was hoogstwaarschijnlijk een zoon van deze Gijsbert.

In dit artikel wil ik nader ingaan op bewoners van kasteel De Haar vanaf het eind van de 14de eeuw die tevens heer of vrouwe van Kockengen en Spengen waren. Door een hoeveelheid tot dusver verzamelde gegevens op een rij te zetten, hoop ik een springplank te leggen voor verder historisch onderzoek betreffende Kockengen en Spengen in de 15de tot 17de eeuw.

Gerechtsheren van Kockengen en Spengen uit het geslacht Van de Haar

Het is niet volledig duidelijk tot wanneer Boekel (Bokel) van de Haar, die op 31 oktober 1391 voor het eerst wegens een belening met kasteel De Haar in de bewaard gebleven Viaanse leenregisters werd genoemd,⁴ zijn voorvaderlijk kasteel met bijbehoren, alsmede Kockengen-De Haar en Spengen, bestierde.

In ieder geval was Boekel van de Haar de gerechtsheer van Kockengen en Spengen die de aanleg van de Heycop meemaakte en misschien ook het begin van het tot stand brengen van de Bijleveld. Kockengen en Spengen gingen toen over van waterlozing op de Aa naar lozing op de Bijleveld, en daardoor dus op de Amstel. Met de aanleg van deze twee waterwegen werd Kockengen tot "ons" mooie Tweestromenland.

Boekel moet zijn opgevolgd door zijn zoon Gijsbert Boekel van de Haar. Van hem zijn geen leenbrieven bekend. Deze Gijsbert Boekel van de Haar zal, toen hij heer van De Haar, Kockengen en Spengen werd, al flink op

jaren zijn geweest. Hij was getrouwd met "Joffr. Lysbet dochter Gijsberts van Rueel Jacobssone van Putten a^o 1370 sonnendaechs na St. Agatha".⁵ Over deze Gijsbert Jacobsz van Ruwiel is mij verder nog niets bekend. Gijsbert Boekel van de Haar stierf in 1419.²

De bisschop van Utrecht gaf op 24 oktober 1419 een leenbrief inzake Kockengen en Spengen af aan Gijsbert van de Haar, wegens het overlijden van zijn vader Gijsbert Boekel van de Haar.⁶ Op 5 maart 1420 komt deze Gijsbert van de Haar vanwege het kasteel ook voor in de leenregisters van Vianen.⁷ Hij was gehuwd met Jutte van der Meer.

In de jaren 1429 tot 1437 wordt Werner van de Haar genoemd als degene die kasteel De Haar in bezit had.⁸ Van hem is een leenbrief bekend met betrekking tot Kockengen en Spengen, gedateerd op 23 januari 1434.⁶ Omdat hij al enige jaren eerder kasteelheer werd, was deze belening mogelijk een bevestiging, volgend op de komst van Rudolf van Diepholt in Utrecht als bisschop in januari 1433.

Werner had blijkbaar geen nakomeling die hem kon opvolgen, maar er was, toen op 30 april 1440 opgetekend werd dat hij enige tijd tevoren was overleden, nog wel een zuster van hem in leven: Joost van de Haar, die soms ook wel Josina werd genoemd.⁹

Joost van de Haar trouwde met Dirk van Zuylen

Op 30 april 1440 werd Joost, dochter van Gijsbert van de Haar, door het Leenhof van Vianen beleend met kasteel De Haar en toebehoren⁹ en op 6 juli 1440 door de bisschop van Utrecht met de gerechtsheerlijkheden Kockengen-De Haar en Spengen.⁶ Zij was gehuwd met Dirk van Zuylen. Dit huwelijk markeerde het einde van de rol van het geslacht Van de Haar in onze omgeving, een geslacht dat zeker in de 14de eeuw tot de belangrijkste adel in het westen van het Nedersticht gerekend werd.¹⁰

De schoonfamilie van Joost van de Haar, de familie Van Zuylen, behoorde tot de invloedrijkste geslachten in het Sticht en was door huwelijken verbonden met bijna alle andere belangrijke families. Dirk bracht zelf ook een rijkdom aan goederen in bij zijn huwelijk met Joost van de Haar, waaronder het kasteel Harmelen waarmee hij in 1435 door de St.-Paulusabdij in Utrecht beleend was.¹⁰ Voor het echtpaar was kasteel De Haar echter het belangrijkste en Dirk en zijn nakomelingen noemden zich voortaan dan ook Van Zuylen van de Haar.

Dirk II van Zuylen van de Haar

De zoon van Joost van de Haar en Dirk van Zuylen, eveneens Dirk genaamd, werd in 1446 als opvolger van zijn moeder aangewezen.¹¹ In een bisschoppelijke leenakte uit 1449 lezen we voor het eerst dat Joost intussen overleden was. Op 21 november 1449 kreeg Dirk Dirksz van Zuylen van de Haar officieel Kockengen en Spengen toebedeeld⁶ en op 12 maart 1451 werd deze Dirk II met het kasteel De Haar en bijbehoren beleend.¹² Meteen kende hij toen aan zijn vader Dirk van Zuylen een lijftocht (wat in dit geval een jaarlijkse lijfrente betekende) toe uit de inkomsten van De Haar.¹² Dirk II vervulde diverse malen belangrijke politieke functies. Onder andere was hij schout en burgemeester van Utrecht.¹⁰ Daardoor geraakte hij in moeilijkheden, wat hem op de verwoesting van zijn kastelen De Haar en Harmelen (bewoond door zijn broer Gijsbert) kwam te staan.

Dirk II was een fel tegenstander van het centraliserende bestuur dat de Utrechtse bisschop David van Bourgondië (1456 - 1496) voorstond. In 1477 kwamen de tegenstanders van de bisschop onder leiding van burggraaf Jan van Montfoort in openlijk verzet. De stad Utrecht werd een van de belangrijkste verzetshaarden, waardoor de bisschop zich genoodzaakt zag uit te wijken naar zijn slot in Wijk bij Duurstede. David van Bourgondië werd echter gesteund door Maximiliaan van Oostenrijk, regent van Holland. Vanuit diverse

punten, waaronder kasteel De Haar, werden Hollanders die de bisschop steunden, beroofd en gevangen genomen. Kasteel Nijenrode, dat door Hollandse soldeniers (= huursoldaten) bezet was, werd in 1481 door gewapende Utrechtse burgers ingenomen en in brand gestoken.¹³ Kasteel Harmelen - woonplaats van Gijsbert van Zuylen, broer van Dirk II - werd door troepen van Van Montfoort bezet. Maar in de zomer van 1482 werd van Hollandse zijde met succes teruggeslagen. Kasteel Harmelen werd ingenomen, geplunderd en in brand gestoken. Kort daarna moest ook de bezetting van kasteel De Haar zich overgeven. Burgers uit Woerden kregen de opdracht de restanten van de beide kastelen te slopen, waarbij ze zo gehaast te werk gingen dat vijf man onder neerstortend puin werden bedolven.¹⁴ Kockengen werd geplunderd en in brand gestoken; alleen de vrouwen en de kinderen liet men ongehinderd.¹⁵ In 1483 werd de oorlog beëindigd en kon bisschop David van Bourgondië naar de stad Utrecht terugkeren.

Voor Dirk II van Zuylen van de Haar had deze oorlog echter nog een onaangenaam gevolg. Hij werd vanwege woordbreuk aan zijn leenheer vervallen verklaard van zijn Viaanse lenen, waartoe ook kasteel De Haar behoorde. In 1481 hadden de Utrechters de stad Vianen ingenomen. Dirk II, die na de bezetting van Harmelen overgelopen was naar het kamp van Jan van Montfoort, was toen burgemeester van Utrecht en werd voor zijn inzet op het slagveld tot ridder geslagen. Daardoor werd hij echter tevens medeverantwoordelijk voor de inname van Vianen, terwijl hij vanwege zijn leengoederen trouw verschuldigd was aan de heer Van Vianen.¹⁰ Pas in 1505, ongeveer twee jaar na de dood van Dirk II, kreeg zijn zoon Steven vergiffenis van de heer Van Vianen en werd hij met kasteel De Haar beleend.¹⁶

Dirks bezit van de bisschoppelijke lenen Kockengen en Spengen had door het gebeurde geen gevaar gelopen. Maar de plattelandsbevolking had zwaar geleden onder de oorlogshandelingen. Verscheidene huizen waren vernield, vee was geroofd, veel oogst van de akkers verloren gegaan. Daar kwam nog bij dat in 1496 de Lekdijk bij Tull en 't Waal het begaf en de waterlawine die door de bres golfde het lage land tot voorbij Kockengen blank zette.¹⁷ Het zou jaren duren voor men de gevolgen van al die rampspoed te boven was.

Steven van Zuylen van de Haar

Opvolger van Dirk II was dus diens zoon Steven van Zuylen van de Haar. Bij bisschoppelijke leenakte van 28 september 1503 werd hij officieel heer van Kockengen-De Haar en Spengen¹⁸ en bij Viaanse leenakte van 14 maart 1505 werd hij officieel heer van De Haar. Steven had de status van ridder.¹⁶

Steven van Zuylen van de Haar trouwde in 1506 met Josina van Assendelft.¹⁰ In 1532 kende hij haar een lijftocht toe uit een deel van de kasteelgoederen.¹⁹

Steven moet de wederopbouw van kasteel De Haar zeer voortvarend aangepakt hebben. Bij het optrekken van de nieuwe buitenmuren lijkt men rekening te hebben gehouden met een oudere kern, die bij de verwoesting in 1482 gespaard is gebleven.² Uit een opsomming van Stevens goederen in 1506, in verband met het opstellen van de huwelijksvoorwaarden, blijkt nergens dat het kasteel toen nog een ruïne was.¹⁰ Zeker is, dat het kasteel er in 1536 in goede toestand bijstond, want toen werd het door de Staten van Utrecht als ridderhofstad erkend.²⁰ In dat jaar was Steven echter al niet meer in leven.

In de tijd van Steven van Zuylen van de Haar vond ten westen van Wijk bij Duurstede de grootste en meest vernielende doorbraak van de Lekdijk plaats welke ooit West-Utrecht heeft geteisterd. In 1523 omspoelde het water de stad Utrecht en kwam het maar liefst tot Leiden en Amsterdam. De weilanden werden tot een aaneengesloten poelen- en moerasgebied en huizen die niet hecht waren gebouwd, stortten in elkaar.¹⁷

Bij octrooi van 12 mei 1534, uitgegeven door keizer Karel V, kreeg Steven van Zuylen van de Haar op zijn verzoek toestemming om in het plaatselijk bestuur in Kockengen, Spengen en De Haar over te gaan van bestuur door de algemene burenvergadering naar vertegenwoordigend bestuur door schepenen en de drie tot één gerechtsheerlijkheid te verenigen. De schout bleef een benoemde functionaris. Deze combinatie van drie gebieden hield het echter slechts één jaar vol. De inwoners van Spengen en Kockengen bepleitten met kracht dat ze apart van De Haar bestuurd wilden worden, omdat De Haar op een te grote afstand van Kockengen en Spengen lag. De inmiddels aangetreden zoon van Steven van Zuylen, Dirk III, en Karel V stemden hiermee in en zo kwam er in 1535 een herzien octrooi.

Dirk III van Zuylen van de Haar

De volgende gerechtsheer van Kockengen en Spengen was Dirk III van

Zuylen van de Haar, Zevender, Spengen en Kockengen enz. Deze kreeg Kockengen en Spengen in leen op 31 augustus 1535, wegens het overlijden van zijn vader,¹⁸ en De Haar op 23 december 1535; moeder Josina behield toen haar lijftocht uit de eerder gespecificeerde kasteelgoederen.²¹ Ridder Dirk was een zeer vermogend man.²² Vanaf eind 1537 - toen Joost burggraaf van Montfoort afstand deed van zijn aanspraken op het Kockengen-Montfoortsgerecht - werd de heer van De Haar, behalve met Kockengen-De Haar en Spengen, gedurende bijna anderhalve eeuw ook beleend met Kockengen-Montfoorts.

Dirk III werd genoemd als lid van de ridderschap van het Sticht in 1537, 1549 en 1577 en was schout van de stad Utrecht van april 1561 tot in 1572.²³ In 1533 trouwde hij met Josina van Drakenborch, eigenaresse van de ridderhofstad Oudaen aan de Vecht bij Breukelen. Zij woonden met hun steeds talrijker kinderschare afwisselend in Utrecht en op De Haar, maar niet op Oudaen, dat verpacht werd.²²

In 1558 was moeder Josina blijkbaar niet langer in leven, want de lijftocht die haar toebedacht was geweest, ging toen naar vrouw Josina.²³ In 1570 werd die lijftocht nogmaals vastgelegd.²⁵ Dirk III stierf op 5 juni 1580; zijn vrouw Josina overleed in 1586.²³

Nicolaas van Zuylen van de Haar

Opvolger van Dirk III was zijn zoon Nicolaas (Nicolaus) van Zuylen van de Haar, heer van Zevender en Drakenburg, geboren in 1536.²³ Al in 1560 werd hij uitdrukkelijk genoemd als "hebbende het patronaat over de kerk" van Kockengen. Hij was ook collator of patroon van de beide vicarieën (altaren met daaraan dienst doende kapelaans) die in deze kerk waren gesticht: die der Heilige Maagd en die van Sint Maria Magdalena.²⁶ Nicolaas werd echter pas op 22 mei 1581 officieel heer van Kockengen en Spengen, na het overlijden van zijn vader,²⁷ terwijl de akte waarbij hij met De Haar werd beleend nog weer bijna 4 jaar later, op 7 maart 1585, gedateerd staat.²⁸ Nicolaas was gehuwd met Eva van Schagen, die overleden is op 14 oktober 1617.²³

Ook Nicolaas was enige tijd schout van de stad Utrecht. In de onrustige tijd rond de Kerkelijke Reformatie werd hij op 21 juli 1586 met een groep Rooms-Katholieken en liber-tijnse regenten uit de stad verbannen. Pas eind 1588, toen de stad bestuurlijk tot rust kwam, mochten deze ballingen terugkeren.²⁹

Johan van Zuylen van de Haar

Vervolgens trad Johan van Zuylen, Heer van de Haar, Zevender, Drakenborg, Kockengen, Spengen enz. op de voorgrond.³⁰ Zijn voornaam werd ook wel als Jan geschreven.³¹ De belening met Kockengen en Spengen vond plaats op 4 juni 1603.²⁷

Johan van Zuylen van de Haar werd geboren op 17 maart 1573.²³ Vanwege het overlijden van zijn vader Nicolaas, werd hij op 26 juni 1603 door Walraven van Brederode, heer van Vianen, met kasteel De Haar en de daarbij behorende goederen beleend.³⁰ Johan was schout van de stad Utrecht van 1602 tot 1622. Zijn eerste vrouw was Agnes van Renesse; na haar overlijden in 1605 hertrouwde Johan in 1607 met Geertruida van Lennep.²³

In 1622 kocht Johan van Zuylen van de Haar, als bezitter van het patronaatsrecht van de kerk van Kockengen, van zijn secretaris C. Peters te Kockengen een naast het kerkhof gelegen huis, om daarin de koster te kunnen huisvesten.³² In 1633 liet Johan, in diezelfde hoedanigheid, een steen met een gevierendeeld wapenschild aanbrengen boven de ingang van de Kockengense dorpskerk in de torengewel, welke daar nog steeds te zien is.³³

Johan overleed op 16 februari 1641. Op 20 december 1641 meldde Johan van Atteveld, griffier van de lenen van De Haar, zich bij het Leenhof van Vianen, namens Geertruida van Lennep, vrouwe van De Haar, Drakenburg, Kockengen en Spengen, douairière van Johan van Zuylen van de Haar.³⁴ Doel was het regelen van haar lijftocht. Onder dat woord kon zowel een lijfrente of weduwegift worden verstaan, als het algehele vruchtgebruik van overervend bezit. In dit geval was het naar alle waarschijnlijkheid het laatste, want pas na haar dood kwam op De Haar een echte opvolger van de toen al verscheidene jaren eerder

overleden Johan van Zuylen van de Haar in het beeld. Duidelijker nog is het beeld met betrekking tot Kockengen en Spengen, want daarvan is de op 15 juni 1643 gedateerde en op naam van de weduwe Geertruyd van Lennep, vrouwe van de Haar, gestelde beleningsakte bewaard gebleven.^{19a}

Ten tijde van de weduwe Van Zuylen van de Haar-van Lennep bleek dat men ook in die tijd voor gemeenschapstaken soms niet zonder subsidie van een hogere overheid kon. In 1643 moest de predikantswoning in Kockengen hoognodig worden gerestaureerd, omdat die aan één zijde zo vervallen was dat er niets anders opzat dan het hele pand te vernieuwen. De kosten waren begroot op f 400,-. Een gezamenlijk subsidieverzoek van schout en schepen en de kerkmeesters bij de Staten van Utrecht leverde een bijdrage van f 100,- op.³²

In 1646 gaven de Staten van Utrecht een machtiging aan Gedeputeerde Staten voor de aanleg van een sluis bij de Joostendam, ten noorden van Kockengen, waar Heycop en Bijleveld zeer dicht bij elkaar komen. In 1658 werd deze dam doorbroken en een eenvoudig sluisje in werking gesteld.³² Daarmee kwam er een eind aan de oude overtoom bij de Joostendam.

Geslacht van Renesse van Moermont

Uit een akte van 22 februari 1654 blijkt dat Geertruida van Lennep toen al enige tijd dood was.³¹ Blijkbaar had Johan uit geen van zijn beide huwelijken een nakomeling die hem kon opvolgen, want in 1653 kwam kasteel De Haar via vererving in bezit van Johan van Renesse van Moermont, die daardoor tevens heer van De Haar, Drakenborg, enz. werd. Daarmee kwam een eind aan de bloeitijd van De Haar als residentie van het belangrijke adellijke regentengeslacht Van Zuylen. De belening met Kockengen(-De Haar), Kockengen-Montfoortsgerecht en Spengen kwam tot stand op 29 april 1654.²⁷

Johan van Renesse van Moermont was een kleinzoon van Cornelia van Zuylen van de Haar, die weer een zuster was van de eerder besproken Johan van Zuylen van de Haar.² Op 1 november 1654 trad hij in het huwelijk met Antonia van Lijnden. Johan van Renesse stierf al in 1664, zijn vrouw Antonia in 1688.²³

Het bezit van Johan van Renesse ging na zijn vroegtijdige dood over op zijn minderjarige dochter Gijsberta Antonia van Renesse. Zij werd op 19 mei 1665 door de Staten van Utrecht met Kockengen en Spengen²⁷ en op 23 mei 1665 door het Leenhof van Vianen met De Haar beleend. Namens haar trad bij die gelegenheid Cornelis Mathesius op, die advocaat bij het Hof van Utrecht was.³⁵

Rampjaar 1672 - 1673

Ruim 7 jaar later kregen ook deze jongedame en de mensen van Kockengen en Spengen te maken met het Rampjaar 1672-1673, in de beruchte oorlog met Engeland, Frankrijk, Munster en Keulen. In de zomer van 1672 kwam het Franse leger tot in de Vechtstreek. De Waterlinie verhinderde een verder opmars naar Amsterdam. Ons gebied kreeg zwaar te lijden.

Doordat het verdedigende Staatse leger ook "in de Lek-dijk een opening maakte" liep veel land onder, tot aan Amsterdam toe.³⁶ "Na dat de Stadt en geheele Provincie van Utrecht, nu Frans was geworden, vluchten meest alle de Landtluyden met hare geresste Goederen, in de vaste Steden."³⁷ Dat nodigde uit tot het plunderen van het platteland. Zoals te verwachten was, greep het bezettingsleger zijn kans. Zo leidden in november 1672 "plonderingen . . . door de Franse" onder meer tot het wegraken van de hele administratie (kerkelijke akten, lidmatenboek, doop- en trouwboek, diaconierekeningen, inkomstenboek van de diaconie) en de bijbels en psalmboeken uit de kerk van Kockengen.³⁸ Maar ook door allerlei inheems gespuis werd "grootte moedtwiligheyt gepleeght, inzonderheyt by nacht als wanneer verscheyde stoute Bedelaers, Landtlopers, en Vagebonden de verlaten Huyzen open braken, die doorsnuffelden, en 't geen door verschrikte haastigheyt verlaten, en hier en daar versteeken was, daar uyt haalden".³⁷

Afb. 1. Troepen van de Franse koning Lodewijk XIV, bezig met plunderen en brandstichten. Deel van een gravure, zeer kort na het Rampjaar 1672-1673 gemaakt door J. Sorious en gepubliceerd in deel II van 't Ontroerde Nederlandt, 1676.

Op 7 maart 1673 stelden de Staten van Utrecht (dus in bezet gebied) vast dat de inundatie "het meeste deel van de beste landen van 't Landtschap onder heeft gezet, en . . . indien men het, met de opening in dit voorjaar te stoppen, niet droogh maakt, zy zoo week en bedorven zouden worden, dat men in veel jaren niets daar af zou trekken, en dat zy in deze Somer noch Gras noch Hoy zullen geven, tot de geheele ondergang der arme Inwoonders".³⁶ In april was men bezig met pogingen de Lekdijk te herstellen, maar vooralsnog met weinig resultaat.

Kockengen en omgeving bleven het toneel van incidentele oorlogshandelingen.

Op 14 maart 1673 vertrokken in Woerden gelegerde Franse soldaten "met veel Schuyten na Teckop, achter Kamerijk, zoo wel op den roof als om hop te halen uyt, doch weynigh quamen daar van wederom t'huys".

Omstreeks 20 maart 1673 was er sprake van "een partye van 86 Fransen uyt geweest hebbende om het Dorp Kockengen te plonderen". Een deel van het Staatse leger, onder leiding van de vaandrig Remminger, "dat in de Vinkebuurt in Garnizoen lagh", kreeg opdracht tegen deze vijandelijke plundersaars in actie te komen. Er werden "30 man uyt gecommantdeert om de Franse den pas te gaan afsnijden; waar op gedachte Vaendrigh met vier Sloepen uyt zijn Quartier vertrok en tusschen Uytrecht en het Woerder Verlaat, in zeker huys, Joostendam genoemt, post vatten; alwaar de Franse, naar eenigen tijdt daar voorbij komende zoodanigh van de Staatse gechargeerd wierden, dat zij, niet tegenstaande zich dapper verweerden, eyndelijk genoodtzaakt waren af te wijken, achterlatende 30 Dooden,

en 20 Gequetsten. Van de Staatse zijn 4 doodt gebleven en 3 gequetst". "Sedert zijn de Franse, na dat de Staatse na haar Quartier waren vertrokken, weder daar omtrent geweest, en hebben het voorszeyde Huys uyt bitterheydt, in brandt gesteken".³⁶

In het midden van de maand mei 1673 "zijn 30 Staatse Soldaten na het Dorp Kockengen gegaan, alwaar hun gezeyt was dat de Franssen Brandt-wacht hielden; zy zetten op de Schiltwacht aan, die, hun vernemende, vuur gaf, en liep voort in huys, doch wierd van de Staatse gevolght, die 8 daar binnen neder schooten en 11 gevangen kregen; die raakten wech, en quamen de Staatse met goeden buyt weder in hun Quartier".³⁶

Kasteel De Haar ontsnapte in het Rampjaar aan vernieling door de Franse troepen, maar het zal vermoedelijk wel zijn beschadigd.²

De schade die de Franssen in Kockengen en Spengen aanrichtten was groot. Veel huizen en bedrijfsopstallen waren zwaar beschadigd. Behalve de kosten in de particuliere sfeer, kregen veel ingezetenen ook diverse gemeenschapslasten te dragen, zoals de reparatiekosten aan het schoolhuis,³⁹ de kerktoren⁴⁰ en het uurwerk in de kerktoren,⁴¹ die naar rato van hun landbezit werden omgeslagen. Ook de gerechtsheer zal zijn aangesproken. Onder meer moesten de woningen van de dominee en de koster gerepareerd worden.⁴²

De Haar en Kockengen gescheiden

Door het huwelijk, in 1679, van Johans dochter Gijsberta Antonia van Renesse van Moermont met Antonius van Stembor kwam het kasteel De Haar in bezit van het Zuidnederlandse geslacht Van Stembor. Waarschijnlijk heeft Antonius het enigszins vervallen kasteel gedeeltelijk laten opknappen.¹⁰

Als gevolg van de schade die in het Rampjaar was aangericht, was de gerechtsheerlijkheid Kockengen en Spengen voor jaren een kostenpost geworden in plaats van een bron van inkomsten. De nieuwe eigenaar, die zich minder met dit gebied verbonden voelde, wilde er daarom wel van af. Bijgevolg werd de gerechts- of ambachtsheerlijkheid Kockengen(-De Haar en -Montfoorts) en Spengen, met de gifte van de kerk en het land waar de kerk op staat (zie blz. 249), in 1681 door de erfgenamen van Johan van Renesse voor 14 805 Carolusguldens verkocht aan Anthonie (Antoine) Godin, zoon van Isaac Godin en Catharina Winckelman, en Domheer van Oudmunster te Utrecht.⁴³

In deze koop waren begrepen: "de Ambachtsheerlijkheid [= gerechtsheerlijkheid] van Kockengen en Spengen, met de rechtigheden, mitsgaders enige percelen land met het recht van Jus patronatus, op het stellen van het recht predikant, voorzanger, koster, schoolmeester, schout en schepenen, secretaris en bode, mitsgaders schippers van Kockengen varende op Utrecht en op Amsterdam, verder het recht en collatie van twee considerable vicarijen gefundeerd in de kerk van Kockengen, met de thinsen en de groven en smalle krijtende tienden, en met de thins van Teemaat, alsmede diverse erfpachten en het recht van de IJk, mitsgaders verdere gerechtigheden daartoe behorende, zulks gemelde Heer Johan van Renesse van Zuylen van De Haar, dezelfde van oudsher gepossedeerd heeft, leenroerig aan de Edele Mog. Heren Staten 's lands van Utrecht. Verder 12 morgen weiland gelegen te Kockengen en een huis waar de gerechtsbank gehouden wordt, staande mede te Kockengen, daarbenevens nog de Ambachtsheerlijkheid en het dagelijks gerecht van Spengen en de sluis te Joostendam, liggende in het gerecht Spengen (einde Kockengen), met het profijt van de tol of doortocht der schuiten met de sluiswachterswoning, zijnde een tapstede, tot 1 mei 1682 verpacht aan H.H. van Rijn."

Nadat de erfgenamen en crediteuren van de Vrouwe van Renesse hun lopende zaken met betrekking tot Kockengen en Spengen tot tevredenheid hadden afgehandeld, gingen de Staten van Utrecht op 23 juni 1682 over tot de uitreiking van een leenbrief aan Anthony Godin.²⁷

Antonius van Stembor (gestorven in 1694) werd wat De Haar en andere bezittingen betreft, opgevolgd door zijn zoon Johan van Stembor. Na achtereenvolgende verervingen op twee vrijgezelle broers stierf ook dit geslacht in

de mannelijke lijn uit.²

Via de kleindochter van Antonius van Stembor en Gijsberta Antonia van Renesse, die niet verwonderlijk Antonia van Stembor heette en die gehuwd was met Rudolf Frederik van Zuylen van Nyevelt, kwam het ondertussen grotendeels tot ruïne vervallen kasteel De Haar aan die tak van de Van Zuydens.¹⁰

Evenals het Kockengen-Montfoortsgerecht is ook het kleinere Kockengen-Lockhorstgerecht in dit artikel buiten beschouwing gebleven. Ook dat vormt een verhaal op zich. Pas in 1729 werd Kockengen-Lockhorst samengevoegd met Kockengen en Spengen.

Noten

- 1 A.A. Mantel, 1996. Oude geschiedenis van Kockengen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 11, nr. 1, blz. 43 - 50.
- 2 H. Janssen en K. Loeff, 1995. De Haar. In: B. Olde Meierink et al. (Red.), Kastelen en Ridderhofsteden in Utrecht. Uitgeverij Matrijs, Utrecht, blz. 218 - 224, in het bijzonder blz. 219 en 222 eerste alinea.
- 3 A.J. Maris, 1956. Repertorium op de Stichtse leenprotocollen uit het landsheerlijke tijdvak, deel 1. De Nederstichtse leenacten (1394 - 1581). Uitgave Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, 's-Gravenhage, blz. 160 - 161 (No. 187).
- 4 Archief van het Leenhof van Vianen (Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage), inv. nr. 6, Register van acten van belening uitgegeven door Hendrik, heer van Vianen en van den Goye en van Ameide, 1391 - 1396; daarin fol. 57.
- 5 Collectie Van Atteveld (Rijksarchief te Utrecht), inv. nr. 135, genealogie Van der Haer.
- 6 Maris, 1956, blz. 161 - 162 (No. 188).
- 7 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 9, Register van acten van belening uitgegeven door Reinoud van Brederode, heer van Gennep, Vianen en Ameide, 1420 - 1424, fol. 20 verso.
- 8 Archief Kasteel De Haar (in Kasteel De Haar te Haarzuilens), inv. nr. 91, deel B.
- 9 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 10, Register van acten van belening uitgegeven door Reinoud van Brederode, heer van Gennep, Vianen en Ameide, en door Jolante van Lalaing, zijne weduwe, als voogdes over haar zoon Walraven, 1427 - 1477; daarin fol. 35 verso.
- 10 O. Wttewaall, 1994. Vleuten - De Meern. Geschiedenis en historische bebouwing. Uitgeverij Kerckebosch, Zeist (in reeks: Monumenten-inventarisatie Provincie Utrecht), 400 blz., in het bijzonder blz. 144 - 146.
- 11 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 10, fol. 54 verso.
- 12 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 10, fol. 63.
- 13 E.B.J. Postma, 1983. Nijenrode in prent - met een beknopt overzicht van zeven eeuwen historie. Uitgave Nijenrode - Hogeschool voor Bedrijfskunde, Breukelen/Repro-Holland, Alphen aan den Rijn, 2de druk, 76 blz., in het bijzonder blz. 18.
- 14 N. Plomp, 1972. Woerden 600 jaar stad. Uitgave Stichting Stichts-Hollandse Bijdragen, Woerden, 150 blz., in het bijzonder blz. 75.
- 15 Zie voor een uitvoeriger weergave van de gebeurtenissen in Kockengen en omgeving: W. van de Pas, 1952. Tussen Vecht en Oude Rijn. Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht, 254 blz., in het bijzonder blz. 56 - 61.
- 16 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 12, Register van acten van belening uitgegeven door Walraven van Brederode, heer van Vianen en Ameide, 1480 - Mei 1508; daarin fol. 180 verso - 181.
- 17 M. Donkersloot-de Vrij, J. Greive, H. Hovenkamp, G. Jonkers, Ph. van der Lee en G. Wammes, 1993. De Stichtse Rijnlanden. Geschiedenis van de zuidelijke Utrechtse waterschappen. Uitgeverij Matrijs, Utrecht, 176 blz., in het bijzonder blz. 169. Ook: Van de Pas, 1952, blz. 61, 62.
- 18 Maris, 1956, blz. 161 (verwijzing naar No. 100), alsmede blz. 90 - 91 (No. 100). Ook: Van de Pas, 1952, blz. 246. Tevens: W.F.M. Ahoud, 1994. Inventaris van de archieven van de voormalige gemeente Kockengen. Breukelen, 1599 - 1988, blz. 21 - 22.
- 19 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 17, Register van afschriften van acten van belening uitgegeven door Reinoud van Brederode, heer van Vianen en Ameide, 1531 - 1552; daarin fol. 13.
- 20 Verzameling Handschriften in Rijksarchief te Utrecht, inv. nr. 85, Lijst Vrij- ende

- Ridderhofsteden.
- 21 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 17, fol. 44 verso - 45.
 - 22 M.A. Dukes-Greup, 1984. Oudaen, 't huys met syn optreckende brugge. Repro-Holland, Alphen aan den Rijn, 96 blz., in het bijzonder blz. 32.
 - 23 J.C. Jongeneel, 1980. Grepen uit de Geschiedenis van de Gemeente Kockengen. N. Samsom, Alphen aan den Rijn, 3de druk (met medewerking van G.F.W. Herngreen), 135 blz., in het bijzonder blz. 13.
 - 24 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 21, Register van afschriften van acten van belening uitgegeven door Hendrik van Brederode, heer van Vianen en Ameide, 1557 - 1567; daarin fol. 38 verso - 39.
 - 25 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 24, Register van afschriften van acten van belening uitgegeven door Philips II, koning van Spanje, ten tijde dat de heerlijkheden Vianen en Ameide geconfisceerd waren, 1567 - 1576; daarin fol. 77.
 - 26 Van de Pas, 1952, blz. 47.
 - 27 Van de Pas, 1952, blz. 245. Ten onrechte noemt Van de Pas het Kockengen-Montfoortsgerecht daar het Kockengen-Lockhorstgerecht. Deze onjuistheid werd helaas overgenomen door Ahoud, 1994, blz. 22. Laatstgenoemde maakte wel - in afwijking van Van de Pas, maar geschiedkundig juist - de lijst voor Kockengen en Spengen tot de hoofdlijst.
 - 28 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 25, Register van afschriften van acten van belening uitgegeven door Geertruid van Bronchorst en Batenborch, vrouw van Vianen en Ameide, 1576 - 1578 en 1584 - 1590; daarin fol. 59 - 60.
 - 29 A.A. Mantén, 1992. De na-Middeleeuwse Kerkelijke Reformatie in onze omgeving. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 7, nr. 4, blz. 207 - 209.
 - 30 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 26, Register van acten van belening uitgegeven door Walraven van Brederode, heer van Vianen en Ameide, 1592 - 1614; daarin fol. 139 verso - 140.
 - 31 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 29, Register van acten van belening uitgegeven door Hans Wolphert van Brederode (Januari 1639 - Augustus 1655), Hendrik van Brederode (Februari 1656 - Juni 1657) en Wolphert van Brederode (Juli 1657 - November 1666), als heren van Vianen en Ameide en Noordeloos; daarin fol. 157 verso - 158.
 - 32 Jongeneel, 1980, blz. 40 - 41.
 - 33 M. van Vliet, 1993. Hervormde kerk van Kockengen rijk aan historische herinneringen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 8, nr. 1, blz. 7 - 13, in het bijzonder blz. 8.
 - 34 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 29, fol. 33 - 35 verso.
 - 35 Archief van het Leenhof van Vianen, inv. nr. 29, fol. 273 verso - 275 verso.
 - 36 H.T.E.V.G.D.Q. Liefhebber der waarheydt (=Tobias van Donselaer?), 1676. Het Tweede Deel Van't Ontroerde Nederlandt, Door de Wapenen des Konings van Vrankryk. Dat is Een Waarachtigh verhaal Van den Franssen, Engelsen, Keulsen, en Munstersen Oorlogh, Tegen de Vereenigde Nederlanden, En der zelfder Geallieerden. By Markus Willemsz Doornik, Boekverkoper t'Amsterdam, 832 blz., in het bijzonder blz. 117, 253, 263, 273, 391 - 392, 402.
 - 37 Anoniem ("een Liefhebber der waarheydt"), 1674. Het Ontroerde Nederlandt, Door de Wapenen des Konings van Vrankryk. Dat is Een Waarachtigh verhaal Van den Franssen, Engelsen, Keulsen, en Munstersen Oorlogh, Tegen de Vereenigde Nederlanden, Met desselfs Binnelandtse Beroerten. By Markus Willemsz Doornik, Boekverkoper t'Amsterdam, 549 blz., in het bijzonder blz. 410.
 - 38 Jongeneel, 1980, blz. 41.
 - 39 Archief Voormalige Gemeente Kockengen (Gemeentehuis te Breukelen), inv. nr. 196, Rekening en omslag van de reparatiekosten van het schoolhuis te Kockengen, met vaststelling van de omslag over de morgentalen, 1680.
 - 40 Archief Voormalige Gemeente Kockengen, inv. nr. 197, Rekening en omslag van het Kockengense en Spengense aandeel in de reparatiekosten der kerktoren te Kockengen in 1682, met vaststelling van de omslag over de morgentalen, 1683.
 - 41 Archief Voormalige Gemeente Kockengen, inv. nr. 504, Rekening en buitengewone omslag van het aandeel van Kockengen-Lockhorst inzake de reparatie van het uurwerk in de kerktoren, 1680.
 - 42 Archief Voormalige Gemeente Kockengen, inv. nr. 785, Repartitie van de kosten van zekere reparatiewerkzaamheden aan de predikants- en kosterwoning en andere lasten van het gehele kerspel van Kockengen, 1681.
 - 43 Jongeneel, 1980, blz. 43.